

УДК 658.155

О. М. Саприкіна,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут", м. Бережани, Тернопільська область

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ПРИБУТКОВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Saprykina,

Candidate of economic science, associated professor of department of economy of enterprise, separated subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhanskiy agrotechnical institute", m. of Berezhani, Ternopil area

FACTOR ANALYSIS OF PROFITABILITY OF ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглянуто сутність прибутку і рентабельності як критеріїв оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання. За зведеною статистичною інформацією по сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області проведено аналіз показників фінансових результатів і рентабельності.

Здійснено оцінку впливу на формування прибутку відпускних цін, обсягу реалізованої продукції та собівартості. Висвітлено результати факторного аналізу прибутку підприємства на основі прийому ланцюгової підстановки.

Розглянуто рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у підприємствах досліджуваного регіону. В ході дослідження встановлено, що на рентабельність впливає значна кількість факторів, але найважливішими з них є ціна продукції та її собівартість.

In the article essence of income and profitability is considered as criteria of evaluation of efficiency of activity of subjects of menage. On the erected statistical information on the agricultural enterprises of the Ternopil area the analysis of indexes of financial results and profitability is conducted.

The estimation of influence is carried out on forming of income of vacation prices, volume of the realized products and prime price. The results of factor analysis of income of enterprise are reflected on the basis of reception of chain substitution.

The level of profitability of production of agricultural goods is considered in the enterprises of the probed region. It is set during research, that the far of factors influences on profitability, but major from them is a cost of products and its prime price.

Ключові слова: прибуток, факторний аналіз, метод ланцюгової підстановки, обсяг реалізованої продукції, ціна, собівартість продукції, рентабельність виробництва, ефективність господарювання.

Key words: income, factor analysis method lookup chain, the volume of sales, price, cost of production, profitability, efficiency of management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У ринковій системі господарювання категорія доходів (прибутків) посідає одне з центральних місць. Одержання доходів є головною метою підприємницької діяльності, основним спонукальним мотивом будь-якого бізнесу. Закони ринкової економіки не дозволяють виробляти продукцію, реалізація якої завдає збитків. Ситуація, яка складається останнім часом у сільському господарстві, не є природною. Але не все в ній залежить лише від безпосередніх товаровиробників. Значний вплив на формування доходів сільськогосподарських підприємств має державна політика у сферах ціно-

утворення, оподаткування та кредитування. Протягом тривалого часу держава не виконувала покладених на неї функцій, а здійснювана нею політика в зазначених сферах перетворилася з активного стимулятора проведення ефективних агропродовольчих реформ на руйнівну силу для виробничого потенціалу. Сільське господарство є базовою галуззю національної економіки, рівень його розвитку визначає в значній мірі стан і перспективи розвитку інших галузей. За цих обставин створення передумов для ефективної роботи аграріїв, забезпечення прибуткового ведення сільськогосподарського виробництва є надзвичайно актуальним. Повне ж вирішення проблеми збільшення доходів товаровиробників неможливе

без підвищення ефективності їх господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

До фундаментальних праць, які присвячені вивченню факторів, що впливають на прибутковість господарювання ринкових структур відносять роботи таких науковців та вчених, як В.Я. Амбросова, М.Я. Дем'яненко, В.Г. Андрійчука, І.О. Бланка, В.П. Долинського, М.Ф. Кропивка, М.І. Ковальчука, М.Я. Коробова, В.О. Меца, А.М. Поддєрьогіна, П.Т. Саблука, Г.В. Савицької, В.К. Савчука, Н.В. Тарасенка, О.М. Царенка, М.Г. Чумаченка, А.Д. Шеремета та ін. При цьому недостатньо уваги приділяється питанням оцінки впливу факторів на процес формування прибутку на підприємстві.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналітичне дослідження показників прибутковості господарської діяльності агроформувань, аспектів їх формування і розподілу, пошук шляхів підвищення результативності виробничо-фінансової діяльності підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розвиток сільськогосподарського виробництва в умовах становлення ринкових відносин в Україні потребує підвищення ефективності господарювання. Останнім часом господарства усіх форм власності намагалися збільшити прибуток не за рахунок розширення виробництва, а за допомогою підвищення цін на продукцію. Збільшення прибутку за рахунок позитивного впливу на його величину всіх зазначених факторів можливе лише за умови ретельних аналітичних розрахунків, удосконалення економічної роботи на підприємствах [1, с. 3].

Фінансові результати діяльності підприємств характеризуються сумою отриманого прибутку та рівнем рентабельності. Прибуток підприємства отримують головним чином від реалізації продукції, а також від інших видів діяльності (здача в оренду основних фондів, комерційна діяльність на фінансових та валютних біржах та ін.). Прибуток — це частина чистого доходу, який безпосередньо одержують підприємства після реалізації продукції як винагороду за вкладений капітал і ризик підприємницької діяльності [3, с. 273]. Тільки після про-

дажу продукції чистий дохід приймає форму прибутку. Кількісно він становить різницю між сукупними доходами (після сплати податку на додану вартість, акцизного збору та інших відрахувань із виручки в бюджетні та небюджетні фонди) і сукупними витратами звітного періоду. Збільшення обсягів реалізації прибуткової, тобто рентабельної, продукції сприяє зростанню прибутку і поліпшенню фінансового стану підприємства. Навпаки, збільшення обсягів реалізації збиткової продукції негативно впливає на прибуток і фінансовий стан підприємств. Тому фінансові результати господарської діяльності підприємств потрібно вивчати у взаємозв'язку з використанням і реалізацією продукції.

Прибуток — це кінцевий результат діяльності підприємства, що характеризує абсолютну ефективність його роботи. В умовах ринкової економіки прибуток є найважливішим чинником стимулювання виробничої і підприємницької діяльності підприємств та створює фінансову основу для її розширення, задоволення соціальних і матеріальних потреб трудового колективу. Також прибуток можна визначити як головне джерело фонду підприємства, з одного боку, а також джерело доходів державного та місцевих бюджетів.

Обсяг прибутку, рівень рентабельності залежать від виробничої, постачальницької, маркетингової, комерційної і фінансової діяльності підприємства, тому фінансові результати відображують усі сторони господарської діяльності.

Основну частину прибутку підприємства одержують від реалізації продукції і послуг. У процесі аналізу вивчають динаміку, виконання плану прибутку від реалізації продукції і визначають фактори зміни її суми [3, с. 281].

Розглянемо нижче динаміку прибутку від реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції у підприємствах Тернопільської області.

Як бачимо із проведених у таблиці 1 розрахунків, підприємствами області у 2012 році отримано 507,7 млн грн. прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції, в тому числі від реалізації рослинницької продукції одержано 475,4 млн грн. прибутку, тоді як в тваринництві даний показник склав лише 32,3 млн грн. у порівнянні з досліджуваними періодами спостерігаємо значне збільшення розміру прибутку від реалізації продукції (крім показників 2011 року). Разом з тим, в господарствах досліджуваного регіону у 2012 році спостерігається зменшення рівня рентабельності виробниц-

тва сільськогосподарської продукції в порівнянні з 2011—2012 роками.

Основне джерело грошових надходжень підприємств — виручка від реалізації продукції, а саме та її частина, яка залишається за вирахуванням матеріальних, трудових і грошових витрат на виробництво і реалізацію цієї продукції. Тому важливе завдання кожного господарюючого суб'єкта — одержати більше прибутку при найменших витратах шляхом дотримання суворого режиму економії у витрачанні засобів і найбільш ефективного їх використання [2, с. 179].

З цієї метою необхідно вивчати ринкові умови господарювання і можливості просування вирощуваної сільськогосподарської продукції на ринок шляхом розширення обсягів її реалізації. З розвитком підприємництва і підвищенням конкуренції зростає відповідальність підприємств за виконання прийнятих на себе зобов'язань. Таким чином, показник виручки від реалізації продукції відповідає вимогам комерційного розрахунку і, в свою чергу, сприяє розвитку підприємницької діяльності.

Зацікавленість підприємств у виробництві і реалізації якісної, тобто такої, що має попит на ринку продукції, відбивається на розмірі прибутку, який за інших рівних умов знаходиться в прямій залежності від обсягу реалізації цієї продукції.

Аналізуючи прибутковість за декілька років, необхідно встановити, яка склалася тенденція в її зміні, чи відображає вона збільшення ефективності роботи сільськогосподарського підприємства.

Переважну частину прибутку господарства одержують від продажу продукції державі та за іншими каналами реалізації. Величина загальної суми прибутку від реалізації продукції аналізується як результат впливу таких факторів:

- 1) обсягу реалізованої продукції, у тому числі кількості продукції та асортименту або структури продукції;
- 2) реалізаційних цін;
- 3) повної собівартості реалізованої продукції.

Аналіз впливу зазначених факторів на відхилення фактичного прибутку від планового (або

Таблиця 1. Динаміка прибутку та рівня рентабельності від реалізації сільськогосподарської продукції у підприємствах Тернопільської області

Показники	Роки				
	2000	2005	2010	2011	2012
Прибуток, збиток (-), від реалізації сільськогосподарської продукції, млн грн.	-13,6	23,2	322,5	734,7	507,7
у тому числі					
продукція рослинництва	37,4	25,3	317,1	716,6	475,4
продукція тваринництва	-51,0	-2,1	5,4	18,1	32,3
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	-4,7	6,0	16,1	27,5	15,3
у тому числі					
продукції рослинництва	22,8	8,7	18,1	30,9	16,4
продукції тваринництва	-41,3	-2,2	2,1	5,1	7,7

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

іншого базисного показника) проводять за допомогою показників умовного прибутку, розрахованого при фактичному обсязі реалізованої продукції у перерахунку виручки на базисні ціни, а повної суми собівартості — на базисні показники собівартості одиниці кожного виду продукції [1, с. 251].

Вплив головних факторів на зміну суми прибутку можна визначити різними методами. Проведемо на прикладі зернових і зернобобових культур факторний аналіз прибутку від реалізації зерна. Вихідні дані наведені в таблиці 2.

Для визначення впливу факторних показників на результативний методом ланцюгових підстановок використаємо допоміжну таблицю (табл. 3).

На підставі проведених розрахунків можна зробити такі висновки:

- 1) в зв'язку із збільшенням обсягів реалізованого зерна на 1118,7 тис. т, прибуток сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону збільшився на 228215 тис. грн.;
- 2) під впливом збільшення реалізаційної ціни 1 т зерна на 1006,3 грн. прибуток агроформувань збільшився на 1401272,7 тис. грн.;

Таблиця 2. Динаміка обсягу реалізованого зерна, ціни реалізації та собівартості 1 т зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Показник	Умовне позначення	Значення показника		Відхилення (+,-)	
		у базисному періоді (2000 р.)	у звітному періоді (2012 р.)	абсолютне	відносне, %
Обсяг реалізованого зерна, тис. т	ОР	273,8	1392,5	1118,7	408,6
Ціна реалізації 1 т зерна, грн.	ЦР	507,2	1513,5	1006,3	198,4
Собівартість 1 т реалізованого зерна, грн.	СВ	303,2	1278,3	975,1	321,6

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Таблиця 3. Розрахунок впливу факторів на величину прибутку від реалізації зерна у агроформуваннях Тернопільської області методом ланцюгових підстановок

Підстава	Факторні показники			Результативний показник	Зміна результативного показника	Назва факторного показника
	обсяг реалізованого зерна (ОР), тис. т	ціна реалізації 1 т зерна (ЦР), грн.	собівартість 1 т реалізованого зерна (СВ), грн.			
0	273,8	507,2	303,2	55855,2		-
I	1392,5	507,2	303,2	284070,0	+228215,0	Зміна обсягу реалізованого зерна
II	1392,5	1513,5	303,2	1685342,7	+1401272,7	Зміна ціни реалізації 1 т зерна
III	1392,5	1513,5	1278,3	327516,0	-1357826,7	Зміна собівартості 1 т зерна

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

3) через зростання собівартості 1 т реалізованого зерна на 975,1 грн. прибуток зменшився на 1357826,7 тис. грн.

Таким чином, під впливом трьох згаданих факторів прибуток від реалізації зерна за аналізований період збільшився на 271661 тис. грн. (228215 + 1401272,7 — 1357826,7).

Кожен із зазначених факторів, що впливають на прибуток, у свою чергу зумовлюється конкретними причинами. Зокрема, збільшення кількості реалізованої продукції залежить переважно від обсягу виробництва і раціонального використання продукції на внутрішньогосподарські виробничі та інші потреби. Структурні зміни продукції впливають на прибуток

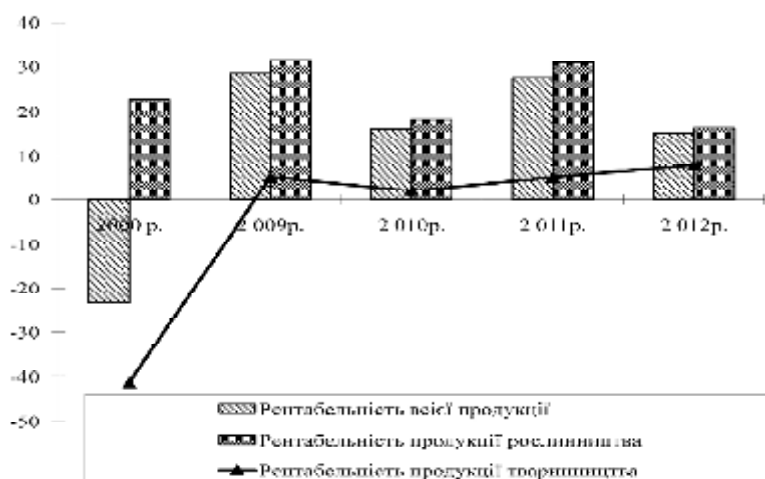

Рис. 1. Динаміка рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у підприємствах Тернопільської області, %

Джерело: побудовано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

за рахунок частки у загальній реалізації більш або менш рентабельних видів продукції. Реалізаційні ціни на продукцію залежать від якості продукції, строків її реалізації, сум відшкодування витрат заготівельними організаціями та інших факторів.

Доходність підприємств характеризується не лише абсолютними, а й відносними показниками. Абсолютний показник — це сума прибутку. Відносний показник — це рівень рентабельності. Рівень рентабельності — це відсоткове відношення прибутку до затрат, що забезпечили отримання цього прибутку [4, с.

287]. Рівень рентабельності показує, скільки прибутку аграрні підприємства отримали на 1 грн. понесених витрат. Отже, рівень рентабельності є одним із головних факторів, від яких залежить сума прибутку агроформувань. Потрібно детально досліджувати цей показник, відшукуючи резерви його вrostання.

Показники рентабельності характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, дохідність різних напрямів діяльності (виробничої, підприємницької, інвестиційної), окупність затрат і т.д. Вони більш повно, ніж прибуток, характеризують кінцеві результати господарювання, бо їх величина показує співвідношення ефекту з витратами чи використаними ресурсами. Їх використовують для оцінки діяльності підприємства як інструмент в інвестиційній політиці й ціноутворенні [3, с. 270].

Розглянемо рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у підприємствах досліджуваного регіону за 2000—2012 роки (рис. 1).

Рисунок 1 свідчить про те, що порівняно з 2000 р. у 2012 р. виробництво сільськогосподарської продукції у підприємствах області стало рентабельним.

Аналіз рівня рентабельності в розрізі видів сільськогосподарської продукції потрібно поглибити, деталізувати (табл. 4).

Проведені у таблиці 4 розрахунки свідчать, що за останні три роки у

підприємствах області зростає рентабельність виробництва такої продукції як зерна, плодів, м'яса свиней та яєць.

На рентабельність впливає значна кількість факторів, але найважливішими з них є ціна продукції (оскільки вона формує прибуток) та її собівартість. Такі фактори, як якість продукції, попит на ринку, показники інфляції, прямі матеріальні затрати, прямі трудові затрати та непрямі витрати — це фактори другого порядку, які мають побічний вплив на рентабельність.

Таким чином, при аналізі рівня рентабельності сільськогосподарської продукції у підприємствах Тернопільської області виявлено наступні тенденції. Протягом 2000—2012 років собівартість основних видів сільськогосподарської продукції щороку зростає. Це пов'язано, насамперед, із подорожчанням паливно-мастильних матеріалів, насіння, мінеральних добрив, кормів. У зв'язку із швидшим зростанням витрат виробництва у порівнянні із зростанням середньореалізаційних цін виробництво окремих видів продукції у підприємствах є збитковим. Тому подальшим кроком у дослідженнях питання результативності діяльності агроформувань повинен стати пошук резервів підвищення прибутковості основних видів продукції та підвищення рентабельності виробництва.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження динаміки показників результативності господарювання підприємств Тернопільської області дозволяє зробити ряд висновків. По-перше, будь-яке підприємство, незалежно від форми власності, виду діяльності зацікавлене у отриманні прибутку, який виступає джерелом його подальшого розвитку. По-друге, для підприємства більш важливим є підвищення прибутковості у довгостроковій перспективі, а ніж у короткостроковій, адже це підкреслює стабільність не лише його функціонування, але й розвитку також. По-третє, ріст прибутку дозволяє постійно оновлювати техніко-технологічну базу виробництва, мотивувати персонал підприємства працювати більш ефективно, розширювати сфери впливу та ін.

Література:

1. Ковальчук М.І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК: підручник / М.І. Ковальчук. — К.: КНЕУ, 2005. — 390 с.

Таблиця 4. Рівень рентабельності (збитковості) основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, %

Вид продукції	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Зернові культури	67,0	3,0	12,5	20,8	18,2
Цукрові буряки (фабричні)	-4,3	22,9	20,0	52,7	7,1
Насіння соняшнику	1,4	13,4	32,8	45,2	25,6
Картопля	8,8	21,5	33,5	6,0	-23,3
Овочі відкритого ґрунту	26,1	28,6	68,8	5,1	19,6
Плоди	-12,1	-0,5	-49,7	337,7	93,7
М'ясо					
великої рогатої худоби	-45,5	-23,9	-22,7	-10,9	-8,9
свиней	-58,7	0,5	-6,8	-3,4	5,4
птиці	-35,1	-38,0	10,2	35,6	1,4
Молоко	-9,5	24,2	33,7	22,1	11,6
Яйця	4,1	16,1	1,8	5,5	23,2

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

2. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів / В.О. Мец. — К.: КНЕУ, 2001. — 236 с.

3. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. — 3-тє вид., випр. і доп. / Г.В. Савицька. — К.: Знання, 2007. — 668 с.

4. Савчук В.К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В.К. Савчук. — К.: Урожай, 1995. — 328 с.

5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.te.ukrstat.gov.ua

References:

1. Koval'chuk, M.I. (2005), *Ekonomichnyj analiz diial'nosti pidpryemstv APK* [Economic analysis of agricultural enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Mets, V.O. (2001), *Ekonomichnyj analiz finansovykh rezul'tativ* [Economic analysis of financial results], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Savyts'ka, H.V. (2007), *Ekonomichnyj analiz diial'nosti pidpryemstva* [Economic analysis of the company], 3rd ed, KNEU.

4. Savchuk, V.K. (1995), *Analiz hospodars'koi diial'nosti sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv* [Economic of agricultural enterprises analysis], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

5. Ofitsijnyj sayt Holovnoho upravlinnia statystyky u Ternopil's'kij oblasti, available at: www.te.ukrstat.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 18.09.2014 р.